

9-sinf

MAVZU: NIMA UCHUN QONUNGA RIOYA QILISH KERAK?

1. Odamlarga qonunlar nima uchun kerak va qonun ustuvorligi
2. Hech kim ko‘rmagan va bilmagan hollarda qoidalar va qonunlarga rioya qilish kerakmi?
3. Huquq tushunchasi
4. Huquqning axloqdan farqi
5. Odamlar qonunlarni buzgan hollarda nima bo‘ladi?
6. Hamma odamlarni qonunlarga rioya qilishga ko‘ndirish mumkinmi?

Odamlarga qonunlar nima uchun kerak va qonun ustuvorligi

Jamiyatda tartib va adolatni ta‘minlash uchun qonunlar zarur. Qonun — bu davlat tomonidan belgilangan majburiy qoidalar bo‘lib, barcha fuqarolar uchun bir xil amal qiladi. Qonunlar odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi, har bir insonning huquq va manfaatlarini himoya qiladi.

Agar jamiyatda qonunlar bo‘lmasa yoki ularga rioya qilinmasa, tartibsizlik va adolatsizlik yuzaga kelishi mumkin. Kuchli yoki mafaatdor odamlar boshqalarga zulm qilishi, insonlarning huquqlari poymol bo‘lishi ehtimoli ortadi. Shu sababli qonunlar jamiyatda tenglik va adolatni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Qonun ustuvorligi — bu jamiyatda barcha insonlar, hatto davlat organlari ham qonunga bo‘ysunishi kerakligini anglatadi. Ya‘ni hech kim qonundan ustun turmaydi. Qonun ustuvorligi mavjud bo‘lgan jamiyatda adolat, barqarorlik va tinchlik mustahkam bo‘ladi.

Hech kim ko‘rmagan va bilmagan hollarda qoidalar va qonunlarga rioya qilish kerakmi?

Ba‘zi odamlar “agar hech kim ko‘rmasa yoki bilmasa, qoidalarni buzish mumkin” deb o‘ylashi mumkin. Biroq bu noto‘g‘ri fikrdir. Qonun va qoidalarga rioya qilish faqat nazorat yoki jazodan qo‘rqish uchun emas, balki insonning o‘z vijdoni va mas‘uliyati bilan bog‘liq.

Halol va mas‘uliyatli inson har qanday vaziyatda, hatto hech kim ko‘rmagan paytda ham qonun va qoidalarga amal qiladi. Chunki bu uning axloqiy fazilatlarini ko‘rsatadi.

Masalan, imtihonda hech kim nazorat qilmayotgan paytda ham ko‘chirmaslik, jamoat joyida tartibni buzmaslik yoki birovning narsasini ruxsatsiz olmaslik — bularning barchasi insonning halolligini ko‘rsatadi.

Shuning uchun qonunlarga rioya qilish insonning ichki madaniyati, vijdoni va mas‘uliyati bilan bog‘liqdir.

Huquq tushunchasi

Huquq — bu jamiyatda odamlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladigan va davlat tomonidan belgilangan hamda himoya qilinadigan qoidalar tizimidir. Huquq insonlarning erkin yashashi, o'z huquq va manfaatlarini himoya qilishi uchun xizmat qiladi.

Har bir inson tug'ilganidan boshlab ma'lum huquqlarga ega bo'ladi. Masalan:

- ta'lim olish huquqi;
- erkin fikr bildirish huquqi;
- shaxsiy daxlsizlik huquqi;
- mehnat qilish huquqi.

Huquq insonlarga nafaqat imkoniyat beradi, balki ularning zimmasiga ma'lum majburiyatlarni ham yuklaydi. Masalan, boshqalarning huquqlarini hurmat qilish, qonunlarga amal qilish va jamiyat tartibini buzmaslik.

Huquqning axloqdan farqi

Huquq va axloq bir-biri bilan bog'liq bo'lsa-da, ular o'rtasida muhim farqlar mavjud.

Huquq — davlat tomonidan belgilangan va majburiy bo'lgan qoidalar tizimi hisoblanadi. Agar inson huquqiy qoidalarni buzsa, unga nisbatan qonuniy jazo qo'llaniladi.

Axloq esa jamiyat tomonidan shakllangan odob-axloq me'yorlari bo'lib, insonlarning yaxshi yoki yomon xatti-harakatlarini baholashga xizmat qiladi. Axloqiy qoidalarni buzgan inson qonuniy jazo olmasligi mumkin, lekin jamiyat tomonidan tanqid qilinishi yoki hurmatini yo'qotishi mumkin.

Masalan, yolg'on gapirish axloqiy jihatdan noto'g'ri hisoblanadi, ammo har doim ham qonun bilan jazolanmaydi. Ammo o'g'irlik qilish ham axloqan, ham huquqan noto'g'ri bo'lib, qonun bilan jazolanadi.

Odamlar qonunlarni buzgan hollarda nima bo'ladi?

Agar inson qonunlarni buzsa, bu huquqbuzarlik hisoblanadi. Bunday holatlarda qonunda belgilangan javobgarlik chorasi qo'llaniladi.

Qonun buzilishining turiga qarab turli jazo choralari bo'lishi mumkin:

- ogohlantirish;
- jarima;
- ma'muriy jazo;
- muayyan huquqlardan mahrum qilish;
- ayrim og'ir holatlarda jinoiy jazo.

Jazoning asosiy maqsadi faqat jazolash emas, balki tartibni tiklash va kelajakda bunday holatlarning takrorlanishini oldini olishdir. Shuningdek, jazo boshqa odamlar uchun ham ogohlantiruvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Hamma odamlarni qonunlarga rioya qilishga ko'ndirish mumkinmi?

Jamiyatda barcha odamlarning har doim qonunlarga to'liq rioya qilishini ta'minlash juda murakkab masala hisoblanadi. Chunki odamlarning fikrlashi, tarbiyasi, dunyoqarashi va manfaatlari turlicha bo'ladi.

Biroq davlat va jamiyat qonunlarga rioya qilish darajasini oshirish uchun turli choralarni amalga oshiradi. Masalan:

- aholining huquqiy savodxonligini oshirish;
- yoshlarni halollik va adolat ruhida tarbiyalash;
- qonunlarni buzganlarga nisbatan javobgarlikni qo'llash;
- adolatli va shaffof boshqaruv tizimini rivojlantirish.

Agar odamlar qonunlarning ahamiyatini tushunsa va ularni adolatli deb hisoblasa, ular qonunlarga ixtiyoriy ravishda rioya qilishga intiladilar. Shu sababli huquqiy madaniyatni rivojlantirish jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

KEYS-SAVOLLAR

1-keys. Qonun ustuvorligi va adolat

Vaziyat:

Nodavlat ta'lim markazida kirish imtihonlari o'tkazildi. Rasmiy tartibga ko'ra, barcha nomzodlar test natijalari asosida tanlab olinishi kerak edi. Imtixon jarayoni videokuzatuv ostida o'tkazildi va natijalar avtomatik tizim orqali shakllantirildi.

Biroq natijalar e'lon qilingandan so'ng ayrim ota-onalar tomonidan e'tirozlar bildirildi. Tekshiruv jarayonida aniqlanishicha, markaz xodimlaridan biri tizimga noqonuniy kirib, ayrim nomzodlarning ballarini o'zgartirgan. Bu o'zgarishlar pul evaziga amalga oshirilgani gumon qilindi.

Natijada yuqori ball olgan, lekin ro'yxatga kiritilmagan o'quvchilar o'z huquqlaridan mahrum bo'ldi. Ayrim o'quvchilar va ota-onalar "qonun baribir hammaga bir xil ishlamaydi" degan xulosaga kela boshladi.

Savollar:

1. Mazkur vaziyatda qaysi huquqiy normalar buzilgan?
 2. Qonun ustuvorligi nimani anglatadi va u bu holatda qanday buzildi?
 3. Ushbu holatni korrupsiyaviy huquqbuzarlik sifatida baholash mumkinmi? Nima uchun?
 4. Natijalarni o'zgartirish orqali kimlarning huquqlari poymol qilindi?
 5. Agar bunday holatlar tizimli tus olsa, jamiyatda qanday huquqiy va ijtimoiy oqibatlar yuzaga keladi?
 6. Qonun ustuvorligini ta'minlash uchun qanday nazorat va javobgarlik mexanizmlari zarur?
-

2-keys. Qonunga rioya qilish.

Vaziyat:

Shahar ko'chalaridan birida yo'l harakati odatdagidan ancha kam, ko'chalarda deyarli transport vositalari ko'rinmas edi. Shu paytda 16 yoshli o'quvchi Ilhom velosipedda uyiga qaytayotgan edi. U yo'l harakati qoidalariga amal qilgan holda svetofor tomon yaqinlashdi.

Ilhom svetoforga yetib kelganida, unda qizil chiroq yonib turganini ko'rdi. Qoidaga ko'ra, u to'xtashi va yashil chiroq yonishini kutishi kerak edi. Biroq u atrofga nazar tashladi: yo'lda mashinalar yo'q, piyodalar ham deyarli ko'rinmas edi. Bundan tashqari, u shu hududdagi kuzatuv kameralarining vaqtincha ishlamayotgani haqida odamlar orasida gaplar borligini esladi.

Shu paytda Ilhom ichida ikkilanib qoldi. Bir tomondan, u qoidalarga amal qilib, svetofor yashil yonishini kutsa, vaqt yo'qotishini tushundi. Ikkinchi tomondan esa, agar u qizil chiroqqa qaramay harakatni davom ettirsa, ehtimol hech kim buni ko'rmasligi va unga hech qanday jazo qo'llanilmasligi mumkin edi.

Shu bilan birga, Ilhom yo'l harakati qoidalari shunchaki rasmiy talab emas, balki barcha yo'l harakati ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash uchun joriy etilganini ham yaxshi bilardi. U qoidalar nafaqat boshqalar uchun, balki o'zining xavfsizligi uchun ham muhim ekanini anglab turardi.

Natijada Ilhom qaror qabul qilishi kerak bo'lgan vaziyatga tushdi: u tashqi nazorat (kamera yoki nazorat organlari) bo'lmagan sharoitda ham qoidalarga amal qiladimi yoki o'z manfaatini ustun qo'yib, qoidani buzadimi. Bu holatda uning ichki huquqiy ongi, ya'ni qonunlarga bo'lgan hurmati va mas'uliyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Savollar:

1. Qonunga rioya qilish faqat nazorat mavjud bo'lgandagina zarurmi?
2. Yo'l harakati qoidalari buzilishi qanday xavflarni keltirib chiqaradi?
3. "Hech kim ko'rmayapti" degan fikr huquqiy jihatdan qanday baholanadi?
4. Huquqiy ong va vijdon bu qarorda qanday rol o'ynaydi?
5. Agar har bir shaxs shunday yondashuvni tanlasa, yo'l harakati tizimi qanday ishlaydi?
6. Bu holatda to'g'ri huquqiy xulq-atvor qanday bo'lishi kerak edi?

3-keys. Huquq tushunchasi va uning chegaralari

Vaziyat:

Shaharda yangi qurilgan zamonaviy sport majmuasi foydalanishga topshirildi. Ushbu majmua yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishi, sog'lom turmush tarzini rivojlantirish va sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun tashkil etilgan edi. Eng muhimi, majmuadan foydalanish bepul bo'lib, undan barcha fuqarolar, ayniqsa o'quvchi yoshlar teng ravishda foydalanish imkoniyatiga ega edi.

Biroq sport maydonlaridan foydalanish tartibi oldindan belgilab qo'yilgan edi. Unga ko'ra, maydondan foydalanish **navbat asosida**, ma'lum vaqt oralig'ida amalga oshirilishi kerak edi. Ya'ni har bir guruh yoki shaxs ma'lum vaqt davomida maydondan foydalanib bo'lgach, uni

keyingi foydalanuvchilarga bo'shatib berishi lozim edi. Bu tartib barcha uchun teng imkoniyat yaratish maqsadida joriy etilgan.

Bir kuni bir guruh o'quvchilar sport maydoniga kirib, u yerda futbol o'ynay boshladi. Ular o'yin bilan band bo'lib, belgilangan vaqt tugaganiga qaramay, maydonni tark etmadi. Boshqa o'quvchilar va fuqarolar ham navbat kutib turgan bo'lsa-da, ushbu guruh maydonni uzoq vaqt davomida egallab turdi.

Navbat kutayotganlar ulardan maydonni bo'shatib berishni so'raganida, o'quvchilar buni rad etishdi. Ular o'z harakatlarini "biz ham bu joydan foydalanish huquqiga egamiz" degan fikr bilan oqlashga harakat qildi. Ya'ni ular faqat o'z huquqini hisobga olib, boshqalarning huquqini inobatga olmadi.

Natijada boshqa fuqarolar va o'quvchilar o'z navbatida sport maydonidan foydalanish imkoniyatidan mahrum bo'ldi. Bu esa o'zaro kelishmovchilik va nizoga sabab bo'ldi. Vaziyat asta-sekin keskinlashib, jamoat joyida tartib va o'zaro hurmat tamoyillarining buzilishiga olib keldi.

Savollar:

1. Huquq tushunchasi bu vaziyatda qanday noto'g'ri talqin qilindi?
2. Nega bir shaxsning huquqi boshqa shaxsning huquqi bilan cheklanadi?
3. Huquq va majburiyat o'rtasida qanday bog'liqlik mavjud?
4. Bu holatda qaysi huquqlar buzildi?
5. Agar bu holat davom etsa, qanday ijtimoiy nizolar yuzaga keladi?
6. Adolatli foydalanish qanday tashkil etilishi kerak edi?

4-keys. Huquq va axloq o'rtasidagi farq

Vaziyat:

Shahardagi axborot-resurs markazida o'quvchilar uchun bepul foydalanishga mo'ljallangan yangi darsliklar va test to'plamlari ajratilgan edi. Ushbu kitoblardan belgilangan tartib asosida foydalanish mumkin bo'lib, har bir o'quvchi ularni faqat ro'yxatdan o'tgan holda olib, belgilangan muddatda qaytarishi kerak edi. Bu tartib barcha foydalanuvchilarga teng imkoniyat yaratish va kutubxona mulkini saqlash maqsadida joriy etilgan edi.

Bir kuni o'quvchi Aziz imtihonga tayyorgarlik ko'rish uchun kutubxonaga bordi. U yerda fanlardan biri bo'yicha juda kerakli bo'lgan yangi test to'plamini ko'rib qoldi. Mazkur kitobga talab katta bo'lgani sababli undan faqat navbat asosida foydalanish mumkin edi. Aziz kitobni olib o'qib chiqqach, uni topshirish joyiga qaytarish uchun bordi. Shu paytda kutubxona xodimi boshqa o'quvchilar bilan band bo'lib qoldi va Azizning kitobni qaytargan-qaytarmaganiga e'tibor bermadi. Natijada kitob tizimda hanuz Azizda turgandek qayd etilmadi, lekin amalda u kitobni o'zi bilan olib chiqib ketish imkoniyatiga ega bo'lib qoldi.

Aziz bu holatni darhol tushundi. U kitobni rasmiy tartibda qayd qildirmasdan olib chiqib ketayotganini angladi. Shu bilan birga, u kutubxona xodimi buni payqamayotganini, ehtimol hech kim undan darhol hisob so'ramasligini ham sezdi. Agar u kitobni o'zida olib qolsa, imtihonga tayyorlanish uchun undan uzoqroq foydalanishi mumkin edi. Boshqa tomondan, bu kitob aslida umumiy foydalanish uchun mo'ljallangan bo'lib, uni o'zida asossiz saqlab turish boshqa o'quvchilarning undan foydalanish imkoniyatini cheklardi.

Bu vaziyatda Aziz murakkab tanlov oldida qoldi. Bir tomondan, unga nisbatan shu zahotiy oq aniq jazo yoki javobgarlik qo'llanilishi ehtimoli ko'rinmayotgandek edi. Ikkinchi tomondan esa, u ushbu harakat kutubxona tartibiga zid ekanini, umumiy mulkdan vijdotsiz foydalanish hisoblanishini va boshqalarning manfaatiga zarar yetkazishini tushunardi. Aziz shu tariqa nafaqat qoidaga amal qilish yoki qilmaslik, balki huquqiy tartib va axloqiy mas'uliyat o'rtasida qaror qabul qilishi kerak bo'lgan vaziyatga tushdi.

Savollar:

1. Huquq va axloq o'rtasidagi asosiy farq nimada?
2. Qonun talab qilmagan holatda ham to'g'ri harakat qilish kerakmi? Nima uchun?
3. Bu vaziyatda mulkiy zarar tushunchasi qanday namoyon bo'ladi?
4. Agar bunday harakatlar ommaviy tus olsa, ta'lim munosabatlariga qanday ta'sir qiladi?
5. Axloqiy normalar huquqiy tartibni qanday to'ldiradi?

5-keys. Huquqbuzarlik va javobgarlik

Vaziyat:

Shaharda bir guruh yoshlar ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanib, turli xil post va xabarlar joylab borardi. Ular ko'proq ko'ngilochar mazmundagi materiallar, hazil va qiziqarli videolar bilan shug'ullanishardi. Bir kuni ular diqqatni jalb qilish va obunachilar sonini oshirish maqsadida jiddiy ko'rinadigan, ammo aslida haqiqatga to'g'ri kelmaydigan ma'lumotni tayyorlashdi.

Ular shaharda go'yoki xavfli vaziyat yuzaga kelgani, ayrim hududlarda muammolar borligi haqida asossiz xabarni ijtimoiy tarmoqlarda tarqatishdi. Mazkur xabar qisqa vaqt ichida ko'plab foydalanuvchilar orasida tarqaldi. Odamlar ushbu ma'lumotni rost deb qabul qila boshlashdi, chunki u jiddiy va ishonarli tarzda yozilgan edi.

Natijada mahalliy aholi orasida xavotir kuchaydi. Ayrim fuqarolar vahimaga tushib, noto'g'ri qarorlar qabul qildi: kimdir rejalashtirilgan ishlarini bekor qildi, boshqalar esa keraksiz choralar ko'rdi. Ijtimoiy muhitda asossiz bezovtalik va tushunmovchilik yuzaga keldi.

Keyinchalik masala tegishli organlar tomonidan o'rganib chiqildi. Tekshiruv jarayonida aniqlanishicha, ushbu ma'lumot aslida ataylab zarar yetkazish maqsadida emas, balki yoshlar tomonidan "hazil" sifatida tarqatilgan edi. Ular o'z harakatlarining qanday oqibatlariga olib kelishini to'liq anglab yetmagan.

Shunga qaramay, tarqatilgan noto'g'ri axborot jamoat tartibiga salbiy ta'sir ko'rsatdi, odamlar o'rtasida vahima va ishonchsizlikni keltirib chiqardi. Natijada ushbu shaxslarga nisbatan amaldagi qonunchilikka muvofiq tegishli choralar ko'rildi.

Savollar:

1. Mazkur holatda qanday huquqbuzarlik sodir etilgan?
2. Nega yolg'on axborot ijtimoiy xavfli hisoblanadi?
3. Huquqbuzarlikda niyat (qasddan yoki ehtiyotsizlik) qanday rol o'ynaydi?
4. Ushbu holatda javobgarlik nima uchun muhim?
5. Agar bunday harakatlar jazolanmasa, qanday ijtimoiy oqibatlar yuzaga keladi?

6-keys. Qonunlarga rioya qilishga undash

Vaziyat:

Ko'p qavatli uyda yashovchi fuqarolar uchun umumiy foydalaniladigan kirish yo'lagi va zinapoya mavjud edi. Ushbu joylardan barcha yashovchilar teng foydalanishi, tozalikni saqlashi va boshqa qo'shnilarga halaqit bermasligi kerak edi.

Dastlab uy aholisi bu qoidalarga amal qilib keldi. Biroq vaqt o'tishi bilan ayrim fuqarolar umumiy joylardan noto'g'ri foydalana boshladi. Kimdir zinapoyaga ortiqcha buyumlarini qo'yib qo'ydi, boshqasi chiqindilarni vaqtida olib chiqmasdan umumiy hududda qoldirdi. Natijada kirish yo'lagi torayib, noqulaylik va tartibsizlik yuzaga keldi. Uy boshqaruvchisi va boshqa qo'shnilar bir necha bor tushuntirish ishlarini olib bordi.

Uy boshqaruvchisi va boshqa xodimlar o'z ishini yaxshi bajarayotgandek deb o'ylardi. Ayniqsa, uy-joy mulkdorlari shirkatining vakillari yoki tekshiruvchilar kelgan paytda u juda faol ko'rinar, hamma joyni tezda tozalab, tartibga keltirar edi. Bu paytlarda kirish joylari toza, chiqindilar yig'ilgan va umumiy hududlar tartibli bo'lardi.

Biroq kundalik holatda vaziyat boshqacha edi. Shirkat xodimlari yoki rahbariyat ko'rinmaydigan paytlarda u o'z vazifalariga yetarlicha e'tibor bermas, ayrim joylarni tozalamasdan qoldirar, chiqindilarni vaqtida olib chiqmas edi. Natijada zinapoyalarda chiqindilar to'planib qolardi, umumiy joylarda noqulay hid paydo bo'lardi va fuqarolar uchun noqulaylik yuzaga kelardi.

Natijada kelishmovchilik kuchaydi. Ba'zi fuqarolar qoidalarga amal qilmasa ham hech qanday jazo yo'qligini ko'rib, o'zlari ham tartibga e'tibor bermay qo'ydi. Boshqalar esa bunday holatga qarshi choralar ko'rish kerakligini ta'kidladi.

Savollar

1. Nega barcha insonlarni qonunlarga rioya qilishga ishonitirish qiyin?
2. Qonunga itoat etish ichki e'tiqodga bog'liqmi yoki faqat jazodan qo'rqish bilan bog'liqmi? Huquqiy madaniyat qanday shakllanadi?
3. Qonunlarga ishonchni oshirish uchun qanday omillar muhim?
4. Agar jamiyatda qonunga ishonch past bo'lsa, qanday muammolar yuzaga keladi?